

Narodnooslobodilački rat Jugoslavije u očima saveznika

Ser FICROJ MAKLEJN

Tito – najveći vođa otpora za kojeg je istorija znala

Na molbu redakcije časopisa »Vojno delo« ser Ficroj Maklejn (Fitzroy Maclean) primio je 9. januara 1981. godine u svom apartmanu u beogradskom hotelu »Moskva« njegovog glavnog i odgovornog urednika pukovnika Miraša Stožinića i urednika potpukovnika Jovana Čanka i dao im ovaj intervju:

Vojno delo:

Ser Ficroj, Vi ste političar, diplomata, publicist i general. Želimo da razgovaramo s Vama pre svega kao sa vojnikom. Dozvolite zato da Vas oslovljavamo sa gospodine generale.

Mi u Jugoslaviji obeležavamo ove godine 40-godišnjicu našeg NOR-a i revolucije, pa nam je namera da u »Vojnom delu« objavimo i priloge istaknutih vojnih ličnosti savezničkih armija iz drugog svetskog rata. Nije slučajnost što se najpre Vama obraćamo za intervju. Vi ste bili prvi šef britanske i uopšte savezničke vojne misije pri Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i mnogo ste učinili da istina o našoj borbi prodre u svet, doprineli ste razvoju prijateljskih i savezničkih odnosa između Vaše i naše zemlje u ratu i plodnoj saradnji u miru. O tome koliko Jugosloveni cene taj Vaš udeo mogli ste se uveriti i sami. Posebno Vas cenimo kao Titovog ličnog prijatelja i osobito poštujemo Vaš napor kao publiciste da biste predstavili svetu Titovu ličnost i revolucionarno i vojno delo, u šta spada i Vaša najnovija monografija o Titu koja je upravo predstavljena javnosti u našoj zemlji.

Eto, zbog svega toga želimo da pomenutu seriju priloga uvažених savezničkih vojnih ličnosti otvorimo Vašim kazivanjem o drugom svetskom ratu i našoj narodnooslobodilačkoj epopeji u njegovom sklopu.

Opisujući kako ste od diplomate postali vojnik, Vi ste u Vašem delu »Istočni prilazi« (Eastern Approaches, 1949) dali svoju definiciju rata. Rekli ste »da je rat nastavljanje diplomatije drugim sredstvima«. Drugi svetski rat, kao što je poznato, bio je najveća svetska konflagracija u istoriji čovečanstva, čije su posledice poznate. Da li je to, po Vašem mišljenju, bio nastavak jedne loše diplomatije, s obzirom na činjenicu da je ulog u njega bio veći od dobiti za obe strane u sukobu?

Ser Ficroj:

To je definicija Talejrana, Klauzevica, pa i Lenjinova. Mislim da danas ni rat ni diplomatija nisu više potpuno isti kao u vreme Talejrana, pre dve stotine godina. Danas to više nije samo sukob vlada, već ideologija. U stvari, još je rat u osnovi i uglavnom primena sile, ili kako Nemci kažu primena realne politike i vaganja snaga, i u tom smislu, smatram, stvari se nisu bitno promenile. Taj rat, bio je možda druga vrsta rata. Drugi svetski rat, kao uostalom i prvi, bio je pokušaj Nemačke da porobi veliki deo sveta, ali je i u drugom svetskom ratu kao i u prvom bila u tome sprečena savezom drugih sila. Dakle, u izvesnom smislu, oba rata su bila vojevanje protiv nemačke agresije.

Vojno delo:

Ako je rat, kako rekoste, sukob ideologija, čime objašnjavate to što je antihitlerovska koalicija bila ideološki raznorodna? Smatrate li da su ideološki razlozi bitni za savezništvo?

Ser Ficroj:

Ideologije utiču samo na uslove u kojima se vodi rat. One uslovljavaju izvesne razlike u načinu na koji se rat vodi, u načinu na koji se diplomatija primenjuje. Ideologija dolazi do izražaja u metodama vođenja rata. Stoga mislim da su i rat i diplomatija borba snaga sukobljenih zemalja, tj. sukobljenih država.

Vojno delo:

Vi ste, gospodine generale, u svojim delima pisali o kontroverznim ocenama društvenog karaktera drugog svetskog rata. Koji su Vaši kriterijumi za ocenu karaktera rata?

Ser Ficroj:

U suštini rat veoma brzo postaje pitanje koje rešavaju armije na bojnopolju, oružje i materijalno snabdevanje, kao i kvalitet

rukovođenja. Međutim, posredi su i motivi, kao i ideje, koje podstiču ljude da se bore. U konkretnom primeru Jugoslavije rat je u isto vreme bio i revolucija. To, međutim, nije slučaj sa svim ratovima. To se dešava samo u nekima od njih.

Kad je reč o karakteru drugog svetskog rata u celini, Staljin je, na primer, držao da je on bio imperijalistički, dok Hitler nije napaoo Sovjetski Savez, a da je potom postao patriotski rat. Za Veliku Britaniju to je bio isti rat od početka, tj. od septembra 1939. godine pa do kraja, do maja 1945, tačnije do avgusta 1945: to je bio rat protiv nemačke agresije.

Vojno delo:

Pitali smo Vas o Vašim kriterijumima za ocenu karaktera rata zbog toga što smatramo da se oni utvrđuju sa stanovišta vladajućih ideologija. Zanima nas da li se u tom pogledu Vaše mišljenje u nečemu razlikuje?

Ser Ficroj:

Ja bih voleo da čujem vaše mišljenje o stavu Trockoga da je rat »lokomotiva istorije«. Nisam trockist niti lenjinist, ali mislim da ima istine u onome šta je Trocki rekao. Mislim da rat pomaže da se ubrza proces kretanja čovečanstva.

Vojno delo:

Mi ne prihvatamo taj stav Lava Trockog. On je iskazan u kontekstu teorije permanentne revolucije, koju takođe ne prihvatamo. »Lokomotiva istorije« bila je i ostaje klasna borba, a ne rat uopšte. Istina, ta se borba vodila najčešće sredstvima oružanog nasilja. U savremenim uslovima se klasna borba može voditi i drugim sredstvima. Tu mogućnost Marks je predviđao i za ondašnje društveno-istorijske uslove. Predviđao je, na primer, mogućnost da se u Engleskoj ostvari i bez oružane borbe.

Ser Ficroj:

Ja prihvatom stav Trockog da rat utiče na zemlju koja ga vodi.

Vojno delo:

Kad je reč o jubileju, nezaobilazno je pitanje o pojedinačnom doprinosu članica antihitlerovske koalicije u slamanju fašizma. Vi ste pisali u »Istočnim prilazima« o motivima Vašeg dolaska u Jugo-

slaviju na čelu savezničke, odnosno britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i istakli ste vojne razloge u prvi plan. Šta danas, kad su dostupni svi dokumenti i kada su poznate činjenice, mislite o doprinosu Jugoslavije savezničkoj stvari i šta je o tom udelu mislio premijer Čerčil?

Ser Ficroj:

Danas mislim isto što sam mislio i onda. Značajan doprinos ste vi u Jugoslaviji dali vašim naporima već i zadržavanjem velikog broja neprijateljevih divizija na ovom tlu koje bi inače bile upotreb-
ljene na nekom drugom frontu. Mislim, takođe, da ste uradili mnogo na rušenju nemačkog i italijanskog morala. Razgovarao sam sa Nemcima koji su se borili u Jugoslaviji i svi su mi potvrdili da je to bilo veoma neugodno iskustvo. Pitali ste me koliko je gospodin Čerčil to cenio. Čerčil je prihvatio moju ocenu o jugoslovenskom doprinosu stvari saveznika — da je on veoma značajan — i koliko znam nikada nije promenio to svoje mišljenje.

Depeše koje sam slao Čerčilu objavljene su u celini. U novembru 1943, na primer, poslao sam jedan dugačak radiogram u kojem sam naveo sve te ocene detaljno. U susretima sa Čerčilom mogao sam samo da mu potvrdim to i usmeno. Stav o vojnom značaju borbe u Jugoslaviji, Čerčil je saopštio na konferenciji načelnika generalštabova juna 1943, dakle, pre nego što sam ja stigao u Jugoslaviju. Činjenica je da je Čerčil potvrdio da su Britanci, a i Amerikanci, bili veoma loše obavešteni o zbivanjima u Jugoslaviji sve do proleća ili početka leta 1943. godine. Siguran sam međutim, da je on ipak nešto više znao o tome.

Kao što vam je poznato, mi smo uspevali da dešifrujemo najvažnije nemačke depeše iz Jugoslavije. Kada sam se u leto 1943. sreo s gospodinom Čerčilom i kada mi je dao direktive za moju misiju, objasnio mi je da su, na osnovi obaveštajnih podataka, stekli utisak kako se u Jugoslaviji mnogo više dešava no što se znalo i da su partizanski pokret i Tito vojnički mnogo značajniji no što se to tada mislilo. Na osnovu toga što je Čerčil mogao da vidi iz tih uhvaćenih i dešifrovanih nemačkih depeša ja sam i bio poslat u Jugoslaviju.

Već u oktobru sam poslao svoje prve depeše, jer je do tada bilo prošlo mesec dana mog boravka u Jugoslaviji i ja sam za to vreme bio otkrio da je ono što se dešavalo bilo mnogo značajnije no što se pretpostavljalo. Zatim mi je u novembru pošlo za rukom da pošaljem opširniji izveštaj i to sam učinio. Posle toga sam prešao u

Dalmaciju, gde me je preuzeo jedan brod i odvezao najpre u Italiju, a zatim u Kairo.

Vojno delo:

Nemački militaristi su pravdali poraz u prvom svetskom ratu borbom na dva fronta i zato su se na svaki način trudili da se to ne ponovi u drugom svetskom ratu. Ali, to ipak nisu mogli izbeći. Imali su čak tri, pa i četiri fronta (na kraju). Jedan od njih je bio balkanski, jugoslovenski front. Šta mislite o ulozi i značaju samostalnog fronta u Jugoslaviji u poređenju s drugim, posebno s afričkim i sa frontom u Italiji?

Ser Ficroj:

Iz razloga koje sam već objasnio jugoslovenski front je bio veoma važan, ali je to svakako bio sasvim drugi tip fronta u poređenju sa Afrikom ili Italijom, gde se borio veliki broj jedinica sa tenkovima, artiljerijom, avionima na krutom frontu. U Jugoslaviji se vodio rat u pokretu. I mi smo u severnoj Africi primenjivali nešto slično. Pre nego što sam poslat u Jugoslaviju, u Africi smo već imali izvesna iskustva u borbama »iza linije fronta«, tj. u neprijateljevoj pozadini. To je takođe bila neka vrsta gerilskog rata i mislim da su u tome Britanci i Jugosloveni bili talentovaniji od Nemaca.

Mi smo, na primer, napadali aerodrome šest do sedam stotina milja u dubini neprijateljeve pozadine, u Bengaziju. Nemci su, međutim, uvek bili u fiksnoj poziciji na frontu u severnoj Africi i mi smo ih napadali zalazeći im iza leđa, u pustinju, što oni nikada nisu uspjeli da učine nama. Jedan od mojih prijatelja, kapetan u kopненоj vojsci, uništio je 100 nemačkih aviona stavljajući bombe u njih. To je bilo jeftinije nego bombardovati ih jednom eskadrilom. Vi ste to isto činili ovde, ali u mnogo većim razmerama. Dvadeset do trideset neprijateljevih divizija koje ste vi ovde držali — to je bila velika sila, a da i ne govorimo o poraznom uticaju vaših dejstava na moral Nemaca i njihovih saveznika.

Vojno delo:

U razgovoru s Vama pred Vaš odlazak u Jugoslaviju, Čerčil je jugoslovensko ratište nazvao sporednim, a feldmaršal Aleksander je u jeku završnih operacija rekao: »NOVJ je jedina saveznička vojska u Evropi kojoj je poveren poseban front i koja vodi samostalne operacije pod komandom svog vrhovnog komandanta maršala Tita«

(28. februar 1945). I Vi ste naglasili da su Nemci i Italijani pre saveznika spoznali da su partizani vojni činilac od prvorazrednog značaja. Zašto?

Ser Ficroj:

Prvi sam došao do toga da su Nemci i Italijani shvatili pre bilo kog drugog to kao činjenicu. Mislim da su Čerčil i feldmaršal Aleksander rekli to o jugoslovenskom frontu na osnovu izveštaja koje sam ja slao. I Nemci i Italijani su pojmlili značaj partizana pre nego Britanci. Ja, na primer, pre nego što me je g. Čerčil uputio krajem leta 1943. u Jugoslaviju nisam imao nikakve predstave o tome šta se ovde događa. Tek ovde sam zaključio da savezničke vlade tj. da saveznici, kako Britanci tako i Amerikanci, najviši vrhovi, nisu bili svesni činjenice da je ovde bio najznačajniji otpor u Evropi. Uzrok tome je mogao biti ovaj ili onaj, jedan motiv ili drugi, tek — informacije o tim događajima nisu dopirale do njih.

Vojno delo:

Ili su se dobijale lažne informacije?

Ser Ficroj:

Bila je to, kako sam to nazvao u mojim knjigama, konspiracija ćutanja.

Vojno delo:

U Vašoj najnovijoj monografiji o Josipu Brozu Titu jedno poglavlje nosi naziv »Deset na jednoga«. To je simboličan izraz za odnos vojnih snaga na jugoslovenskom ratištu. Čime objašnjavate uspeh NOVJ pri tako nepovoljnom odnosu snaga?

Ser Ficroj:

Pre svega time što ste imali odlične borce, što su Jugosloveni izvanredni borci, po svojoj prirodi ratnici, a posebno za tu vrstu ratovanja. Drugo, imate teren koji je odgovarao tom načinu ratovanja — planine i šume, i treće, imali ste Tita, rekao bih najvećeg vođu otpora za kojeg je istorija znala.

Dalje, i situacija na ovom ratištu je načelno bila povoljna za gerilsko ratovanje, a to je da je neprijatelj koji je strategijski bio u ofanzivi, u taktičkom smislu je bio u defanzivi. On je imao da štiti dugačke linije saobraćajnica za šta je morao da upotrebi svoje

najbolje jedinice. U svakoj drugoj situaciji taj zadatak bi bio poveren drugorazrednim trupama.

Uspesi NOVJ za mnoge su bili zagonetni. Ja sam pokušao da to objasnim u mojoj knjizi »Istočni prilazi«. Koliko se sada sećam, tamo sam rekao da su planine i šume pružale partizanima pozadinu za vođenje operacija; ta se pozadina po volji mogla upotrebiti kao uporište, kao odskočna daska za akcije, kao prostor za manevrovanje ili kao skrovište. Namah se pojavljujući na takvom terenu, partizani su bili u mogućnosti da postignu iznenađenje, a to je glavni činilac uspeha neregularnih operacija. Povlačeći se ponovo natrag, na takav teren, pošto bi izveli akciju, oni su lišavali neprijatelja svakog čvrstog cilja prema kome bi mogao da upravi protivudarac. Osim toga, partizanima je pomagalo stanovništvo koje ima u sebi duboko usađenu tradiciju davanja otpora stranom zavojevaču.

Ali glavno objašnjenje uspeha treba tražiti u karakteru vođstva. To su bili komunisti. U gerilskom ratovanju ideje vrede više od materijalnih rezervi. Malo koja ideja se može takmičiti s komunizmom, i po svojoj snazi i po svojoj upornosti, i po svom delovanju na pojedinca. Partizani su, dakle, imali jedinstvo cilja, bezobzirnu odlučnost i čvrstu disciplinu, bez čega ne bi mogli ni opstati, a kamoli postići cilj. Ono što je počelo kao oslobodilački rat dobilo je karakter revolucije. Time su motivi za borbu bili udvostručeni, a stare plemenske mržnje i razmirice bile su zaboravljene. Okupivši u svoje redove Srbe, Hrvate, Slovence, Crnogorce i pripadnike drugih nacija radi borbe protiv zajedničkog neprijatelja, rukovodstvo narodnooslobodilačkog pokreta je oživelo osećaj nacionalnog jedinstva.

Način partizanskog ratovanja bio je neobičan. Tu nije bilo nekog fiksiranog bojišta. Budući da su se partizani borili najvećim delom samo lakim oružjem i s ograničenim zalihama municije protiv dobro uvežbanog, naoružanog, opremljenog i motorizovanog neprijatelja, bilo je potrebno izbegavati poziciono ratovanje. Ako su hteli da pobeđuju, partizani su morali neprekidno da imaju inicijativu u rukama i nisu smeli dopustiti da ona pređe u ruke protivnika. Morali su napadati neprijatelja onde gde je on pružao najviše izgleda na uspeh, gde je bio najpogodniji cilj, gde je bio neprijatelj najslabiji i — a to je bilo važnije od svega — onde gde se najmanje nadao napadu. Isto je tako bilo važno da ne ostanu na mestu napada dugo, tj. da se ne izlože protivniku kao cilj na koji se može udariti. To znači da se svako osvajanje moralo uzimati samo kao privremeno. U takvom načinu ratovanja bila je potrebna velika pokretljivost, koju su partizani imali.

Vojno delo:

Ne čini li Vam se da je tu reč o novom tipu rata i novom tipu oružane borbe, koji će se manifestovati i u drugim narodnooslobodilačkim ratovima posle drugog svetskog rata?

Ser Ficroj:

Rat narodnog otpora je bio poznat istoriji. Svakako, to su bili drugi oblici gerilskog ratovanja. Gerila je španska reč i potiče iz vremena kad su Španci vodili rat protiv Napoleona. To je u stvari tema o kojoj bih hteo da pišem u svojoj sledećoj knjizi. Zapravo je reč o ulozi neregularnih ratova, tj. ratova narodnog otpora u istoriji. I mi smo u prvom svetskom ratu imali jednog čoveka, po imenu Lorens, koji je vodio sličan rat protiv Turaka. Bio je vojnik, ali u isto vreme i veoma dobar pisac. Neke od njegovih teorija u vezi sa ovim, zanimljive su.

Mislim da je gerilski rat imao veću ulogu u drugom svetskom ratu no u prvom. U drugom svetskom ratu postojao je otpor i u Francuskoj, Skandinaviji, Grčkoj, Albaniji, ali najznačajniji je bio u Jugoslaviji. Kod vas je to bilo u znatno većim razmerama, i zato mislim da je taj rat ovde bio od većeg značaja. Bio je bolje organizovan i bolje vođen no u bilo kojoj drugoj zemlji.

Vojno delo:

Vi ste, gospodine generale, rekli da u partizanskom ratu ideje vrede više od materijalnih rezervi. To je i marksističko stanovište. Izgleda da ste u tome saglasni s Marksom?

Ser Ficroj:

Ako je on tako rekao mislim da je bio u pravu. Ali ima i drugih stvari koje je Marks rekao za koje ne znam da li biste se Vi ili ja u potpunosti saglasili.

Vojno delo:

Feldmaršal Montgomeri je nakon rata, praveći redosled najvećih vođa u svetu, označio Tita kao »drugog Evropejca koji spada u velike nacionalne lidere«. Poznata je Vaša izreka da je Tito dete dvadesetog stoleća, a i u ovoj sadašnjoj monografiji ste rekli da je »Tito obeležje stoleća«. Ako biste Vi sada pravili taj redosled kako bi on izgledao?

Ser Ficroj:

A za koga je Montgomeri rekao da je bio prvi? Mislim da nije lako praviti poređenje. Mi imamo izreku: »Poređenja su najluckastija stvar«. Ja se nikada ne bih prihvatio toga da napravim takav redosled. Ne mislim da sam merodavan za to. U svakom slučaju, Tito je bio veliki čovek i veliki nacionalni vođa.

Sećam se kad sam se poslednji put sreo s Titom pre dve godine da mi je ispričao jednu zanimljivu stvar. Bio je posredi njegov poslednji susret s Čerčilom na Onazisovoj jahti, koja je bila doplovila u Split ili Dubrovnik. Tito je večerao s Čerčilom na brodu. Čerčil je tada već bio veoma star i posle večere su razgovarali. Tom prilikom je rekao Titu: »Sretni ste, bili ste mlađi kada ste ušli u istoriju no što je to bio slučaj sa mnom«.

Vojno delo:

Počeli smo razgovor o drugom svetskom ratu koji je povelala Nemačka s ciljem da osvoji svet, a bila sama osvojena. S obzirom na iskustva iz tog rata i drugih malih ratova vođenih posle njega, kakve su, po Vašem mišljenju, perspektive svetskog mira?

Ser Ficroj:

Po prirodi sam optimist, a činjenica je da smo 35 godina živeli u miru uprkos teškim situacijama. Bojim se da su ljudska bića po svojoj prirodi agresivna, a rat je element agresivnosti koji izbija iz čoveka. Ono što sprečava da ta agresivnost ne izbije jeste svest o tome da bi nuklearni rat bio kraj civilizacije. Mislim da sve dok postoji pravilna ravnoteža snaga nema izgleda da treći svetski rat otpočne.

Ne mislim da bi trebalo da dođe do toga da oba bloka, istočni i zapadni, unište sebe ekonomski. Verujem da je jednostavnije uspostaviti ravnotežu, saglasiti se o razoružanju. Bilo bi katastrofalno, siguran sam, ako bi zapadne sile prihvatile jednostrano razoružanje, ali ne mislim da se tako nešto može desiti. A ako bi se to ipak dogodilo, posledica bi bio treći svetski rat. Važno je da ako se jedna sila boji agresije — da bude jaka. Vi ste tako postupili. Juče sam to rekao, i to je opštepoznato, da bi se u slučaju napada na vašu zemlju Jugosloveni borili. To je dobro objašnjenje zbog čega Jugoslavija nije bila napadnuta, a i ne postoji verovatnoća da bude napadnuta.

Vojno delo:

Da li se sa ove istorijske razdaljine može govoriti o kritičkim ocenama postupaka saveznika u drugom svetskom ratu? Na primer, da li je, možda, bilo moguće otvoriti zapadni front ranije i u kojoj meri bi to uticalo na skraćenje drugog svetskog rata?

Ser Ficroj:

Pošteno govoreći, ja nisam dovoljno kvalifikovan da tako nešto kažem niti da raspravljam o jednom takvom pitanju. Pre svega, nisu mi poznate činjenice, a drugo, ja sam bio ovde, u Jugoslaviji, kada se o tome raspravljalo. O tome se raspravlja sve vreme. Uveren sam da bi Ruzvelt i Čerčil, da su mislili da je bilo moguće otvoriti drugi front godinu dana ranije, tako i postupili. Ali mislim da nismo imali potrebne snage. Dalje, posve je sigurno da bi bila velika katastrofa da je drugi front bio otvoren pre nego što smo bili spremni da to učinimo. Ne bi bilo pošteno da je dan »D« bio 1943. godine. Izgubili bismo na stotine hiljada vojnika, brodova, aviona, a rat bi možda trajao duže. Sećate se svakako napada na Diep, koji nije uspeo.